УДК 37.013.73.018«652»

САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г. А. ЛІНДНЕРА

Мар'яна Клим

Статтю присвячено аналізу особливостей процесу самовиховання особистості дитини у науковій спадщині Г. А. Лінднера. Встановлено, що у працях дослідника відбулася комплексна переоцінка сфери виховання та самовиховання дитини. Особливу увагу приділено необхідності розуміння дитинства, яке синхронно пов'язане з простором дорослих. У дослідженні встановлено, що самовиховання особистості дитини у науковій спадщині Г. А. Лінднера визначається як цілеспрямоване, активне входження в оточуючий соціум, яке потребує певних педагогічних умов – гуманізації процесу становлення особистості, відповідності змісту, обсягу і характеру педагогічної діяльності можливостям та умовам розвитку суспільства.

Визначено, що у творчій спадщині науковця дитина посідає особливе місце. Самовиховання дитини вважається пріоритетним напрямом дошкільної освіти, сфери сімейного виховання та соціального виховання і водночас важливим системним педагогічно виваженим процесом.

Ключові слова: самовиховання, саморозвиток, особистість, дитина, Г. А. Лінднер.

Суспільно-політичні та соціальні виклики українського суспільства сьогодні спрямовують вектор розвитку освіти у напрямі адаптації до інноваційного зарубіжного досвіду. Ретроспективний дискурс, який характеризується оновленням категоріально-поняттєвого апарату процесу виховання надає змогу змінити суб'єктивне ставлення до дитини та виховного процесу зокрема. Водночас сучасні суспільно-політичні перетворення призводять до зміни змісту процесу самовиховання особистості, ролі соціальних інституцій та батьків у цьому процесі. Досягнення зарубіжної психолого-педагогічної науки, які віддавна корелюють особистісно-орієнтований підхід з процесом виховання, зумовлюють цінність його використання в умовах сучасного розвитку теорії та практики виховання. У зарубіжних тенденціях розвитку психолого-педагогічної науки викреслюються певні прогалини, які стосуються вивчення спадщини тих науковців, заслуга яких насамперед полягала у ініціюванні крос культурних зв'язків у науці. Отже, мета статті – здійснити аналіз процесу самовиховання особистості дитини у психолого-педагогічній спадщині Г. А. Лінднера.

Звернення до наукової спадщини науковця дає підстави стверджувати, що окремі компоненти самовиховання особистості в творчості Г. А. Лінднера аналізують В. Зомбарт [1], Й. Мацак [4], Б. Саланда [5]. Проте результати цих досліджень вказують на те, що науковий доробок педагога потребує суттєвого доопрацювання у контексті адаптації цих ідей у освітньо-виховному просторі сучасності.

Цікавою постаттю для дослідження в історії педагогічної думки є чеський

психолог німецького походження, професор педагогіки й філософії університету імені Карла в Празі – Густав Адольф Лінднер (1828–1887). Його вважають представником традиційної педагогіки, одним із основоположників рецепції гербатіанської парадигми. У психолого-педагогічних та філософських працях науковця присутній аналіз ідейної спадщини Й. Ф. Гербарта. Його авторські посібники присвячені проблемам дидактики та виховання для вчителів середніх шкіл сьогодні становлять значне зацікавлення.

Аналіз згаданих вище праць дає змогу стверджувати, що у творах науковця описується стан системи австрійської школи XIX століття крізь призму ідеологічної школи гербартіанства. Розглядаючи особистість як ядро суспільства, він вважав, що виховання повинно проходити в гармонії з моральним та загальнокультурним розвитком суспільства. У зв'язку з цим науковець відстоював думку про те, що навчальний матеріал слід зосереджувати на найбільш важливих і корисних знаннях для розвитку та виховання.

Народився Г. А. Лінднер 11 березня 1828 р. у м. Роздяловіце в родині Вацлава Лінднера. В сім'ї він був найстаршим серед трьох братів і сестер. Батьки турбувалися про освіту сина – навчання у церковно-парафіяльній школі, заняття з репетиторами. Згодом юнак вступає у німецькомовну школу м. Йічін неподалік Праги, по закінченні якої продовжує навчання в Младі Болеславі. Неабиякий вплив на подальшу освіту малого Густава Адольфа мали лекції професора Ф. Екснера про основи філософії Й. Ф. Гербарта. В процесі ознайомлення із науковими здобутками австрійського педагога Г. Ліднер веде особистий щоденник, який «рельєфно відображає його процес його інтелектуального розвитку та суперечності підліткового віку» [4, с. 10].

У 1846 р. він вступає в семінарію, проте через численні конфлікти з керівництвом, пов'язаними з його ліберальними ідеями змушений у 1848 р. покинути навчальний заклад. У Празі Густав підробляє вчителем. Записи щоденника доводять, що цей період життя педагога «супроводжується почуттям внутрішньої амбівалентністі, нерішучості у виборі життєвих цілей». Після призначення на посаду редактора німецької газети починає частіше публікувати статті наукового та суспільно-політичного змісту (висвітлення ідей свободи та гендерної рівності).

Згодом одружується з італійкою М. Замолі. Працює інспектором шкіл м. Целє, у сфері прикладних питань освіти, контролює процес розробки начальних програм, впроваджує нові предмети для вивчення (географію, історію), пропагує впровадження нових методів і засобів навчання. Отримавши ступінь доктора наук, після призначення директором німецької гімназії в м. Прахатіце в жовтні 1871 р. повертається у Прагу [4, с. 11–12]. Окрім того, працював у Австрії (Грац, Відень, Лінц). Пізніше, терміном на один рік він призначений директором новоствореного педагогічного інституту в м. Кутна-Гора, який заснували у контексті запровадження австрійської реформи. Г. А. Ліднер запровадив студентське громадське обговорення, на якому студенти могли публічно задавати питання, які їх хвилювали. Г. А. Лінднер намагався запровадити у навчання принцип наочності. Завдяки його управлінській діяльності Кутногорський інститут отримав репутацію одного з найкращих на теренах Австро-Угорської імперії. Г. Лінднер досяг вершини

своєї карьєри після призначення професором філософії та педагогіки в Празькому університеті в 1882 р. Читав лекції з етики, історії педагогіки, психології, логіки. Організовував читання лекцій за межами університету, брав участь в організації викладацько-студентських асоціацій. У зв'язку з сильною втомою переживає інсульт. Помер Г. А. Лінднер у жовтні 1887 р.

Г. А. Лінднер у підлітковому віці через надмірну чутливість стикався з типовими проблемами виховання дітей та молоді. Серед напрямів виховання ключовим вважав релігійне – співвідношення Бога і християнської віри, формування морально-етичних цінностей у особистості. Найбільш інтенсивний період його наукової творчості припадав на 1855–1871 рр. У період перебування в м. Целє, Нижня Штирія (Словенія) написав підручник з психології, в якому запропонував авторську позицію використання ідей Й. Ф. Гербарта. Його підручники з емпіричної психології та формальної логіки («Lehrbuch der empirischen Psychologie» (1858), «Lehrbuch der formalen Logik» (1861) отримали схвалення Комісією Освіти у Відні та були рекомендовані для викладання у середніх школах. Під час перебування на теренах Нижній Штирії науковець видає кілька німецькомовних журналів, а також журнал «Tagespost». Одним з важливих досягнень вченого стало видання щомісячного журналу «Pedagogium», який був платформою для обміну «думками та досвідом з дидактики, організації загальноосвітніх шкіл, педагогічної культури батьків».

За період керівництва педагогічним інститутом м. Кутна-Гора написав одну з ключових праць – «Енциклопедичний довідник з опорою на народної освіту» («Handbuch der Erziehungskunde mit besonderer Berücksichtigung des Volksschulwesens»). Публікація є енциклопедією освітніх концепцій, написана німецькою, яка до сьогодні, на жаль, не перекладена чеською мовою [4].

Значну частину книги присвячено важливим аспектам фізіології вищої нервової системи, яка є запорукою становлення суспільної свідомості («gesellschaftliche Bewuβtsein»). Освіта дитини та процес її виховання повинен окреслюватися відповідно до культурологічних принципів. Недотримання цього є фундаментальною помилкою. Велике значення у роботі відіграє аналіз педагогічних систем країн Європи, Азії та Америки у порівняльному аспекті. В передмові до твору автор висловлює думку про те, що «серед громадських зусиль, які супроводжують сьогодні соціальне життя людства, виникає зацікавленість у процесі самовиховання дитини, який завдяки певним соціальним інститутам повинен отримати соціальне самовизначення. Отже, головне питання – виховання – повинно стати спільною освітньою проблемою» [4, с. 35].

«Педагогіка на основі теорії розвитку природних, культурних і моральних» («Paedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním», 1888 р.) побачила світ через рік після смерті автора. Звернення автора до еволюційних принципів розвитку людини в онтогенезі, акцент на впливі колективу та соціального середовища у формуванні особистості – основні ідеї Г. А. Лінднера. У другій частині книги Г. Лінднер визначає і обґрунтовує роль педагогічних категорій для виховання характеру і особистісної культури. Інші частини присвячені цілям і засобам освіти. Книга розрахована ідеологічно, у ній майже не розглядаються питання методики викладання. Цікавою видається організація тогочасних навчально-виховних та

освітніх установ подана у частині «Притулок для дівчат».

У житті кожної дитини є свої періоди розвитку, власні вікові імперативи й рефлексії. Виходячи з цієї позиції, надзвичайно актуальним і перспективним є процесуально-інструментальне покращення змісту процесу самовиховання дитини. Процес самовиховання особистості, на думку Г. Лінднера, «повинен вибудовуватися на принципі природності (природовідповідності), для реалізації якого необхідні знання дитячої психології та логіки. Керуючись цим принципом у поєднанні з наочністю та системністю навчання, учитель мав змогу спрямовувати навчальну діяльність, надаючи змогу самостійно спостерігати та робити висновки» [1].

У процесі самовиховання особистості педагог радив інтегрувати знання з педагогічної антропології, педагогічної психології, теології та педагогічної методології. Г. Лінднер свого часу намагається розробити власне бачення динамічної концепції Й. Ф. Гербарта. Цікавим видається ідея про саморозвиток особистості, яка передбачає мінливість характерів суб'єктів виховання, залежить від психічного стану конкретної соціальної групи, суспільних відносин і статусу особистості всередині колективу [5, с. 330].

Це дає можливість констатувати, що у психолого-педагогічних дослідженнях особистість дитини посідає особливе місце, а процес її самовиховання трактується науковцем як «період первинного фактичного становлення особистості». На думку Г. А. Лінднера, самовиховання дитини повинно вважатися пріоритетним напрямом дошкільної освіти, сфери сімейного виховання та соціального виховання і водночас важливим системним педагогічно виваженим процесом.

У праці «Культуровідповідність виховання» («Culturgemäßheit der Erziehung») зазначено, що «виховання дитини здійснюється під потужним тиском неформальної свідомості батьків, яка проникає у свідомість дитини». Освіта дитини здатна керувати процесом самовиховання через те, що особистість може бути освічена тільки в суспільстві». Самовиховання дитини здійснюється в результаті «цілеспрямованої педагогічної діяльності, та й під впливом різних чинників: суспільно-економічних трансформацій у державі, нерівноцінної соціальної диференціації в суспільстві, змін ціннісно-змістовних орієнтацій тому, інколи супроводжується суперечливістю, складністю, непослідовністю, невизначеністю [2].

Чи не головним пріоритетом у самовихованні дитини Г. А. Лінднер вважає процес соціалізації у родині , зазначаючи, що «громадянське «ми» утворюється перш за все всередині сім'ї, де найбільше проявляється інтенсивність дружніх взаємних впливів, і звідси поширюється надалі. Воно обіймає рід чи націю, причому за дійсною або уявною кровною спорідненістю (люди, що належать до однієї нації, рівним чином вважають себе кровними родичами: німецька кров, слов'янська кров). Безсумнівно, що на територіях зі змішаним населенням обидва напрямки самосвідомості за кровною спорідненістю і політичною приналежністю схрещуються. З громадського «ми» утворюється суспільне «наше», яке не підлягає приватній сфері окремих осіб в якості громадських справ і суспільних благ».

Г. Зомбарт зазначає, що у поглядах Г. А. Лінднера наголошується на

тому, що «інтенсивність соціальної самосвідомості дитини знаходиться в прямому відношенні з задушевністю внутрішніх взаємодій, з замкнутістю по відношенню до зовнішнього світу; вона проявляється більше в маленьких суспільствах, ніж у великих; значною мірою у замкнутих колах, ніж в таких, межі яких губляться на невизначеній відстані» [1, с. 34].

Фундаментальною у галузі соціальної психології та педагогіки стала праця «Ідеї психології суспільства як основи соціальної науки» («Ideen zur Psychologie der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft»), опублікована німецькою мовою у 1871 р., перекладеній чеською мовою Й. Краль в 1929 р. У ній розглянуті проблеми, які стосуються концептуальних засад процесу самовиховання. Зокрема, вважається, що соціально-психологічні інтерпретації навколишнього середовища дитини відбуваються за допомогою її біологічних особливостей, обгрунтованих ще Ч. Дарвіном [3; 5, с. 330].

У невеликій за обсягом праці «Над латентною уявою» («Über latente Vorstellungen»), опублікованій у 1875 р. Г. А. Лінднер намагається застовувати гербартіанську концепцію взаємин, розроблену науковцями індивідуальної психології. У цій праці, Г. А. Лінднер намагається віднайти умови, від яких залежить людське щастя, а особливо дитини. Таким чином психологія стає ключем до етики сімейного виховання. Родзинкою принципу природовідповідності у процесі самовиховання дитини має стати конкретна обставина чи виховна ситуація.

Самовиховання особистості у науковій спадщині Г. А. Лінднера є своєрідним і специфічним процесом, адже сприяє оптимізації взаємозв'язку поколінь. За змістом процес самовиховання відзначався безперервністю, константною тривалістю, опосередковану місцем та часом, віковою періодизацією дітей. У працях науковця зазначено, що вихователям як у школі так і у родинному вихованні необхідно створювати умови для самостійного повноцінного самовиховання та розвитку дитини. Однією з головних умов саморозвитку особистості було духовно-моральне виховання. В руслі першочергового пріоритету у реформуванні науковцем системи виховання особистості стало переосмислення цілей виховання. Педагогіка вимагала компенсувати співвідносність виховних завдань у родині крізь призму зміни ставлення до дитини.

Вважаємо, що самовиховання дитини на сьогоднішній день повинно вважатися пріоритетним у системі дошкільної освіти, сфери сімейного та соціального виховання. Особливості самовиховання дитини та її розвитку повинні бути зорієнтовані на розробку особистісно-орієнтованого підходу до цього процесу. Нами встановлено, що процес самовиховання особистості у науковій спадщині Г. А. Лінднера визначається як цілеспрямоване, активне входження в оточуючий соціум, яке потребує певних педагогічних умов – гуманізації процесу становлення особистості, відповідності змісту, обсягу і характеру соціально-педагогічної діяльності можливостям та умовам розвитку суспільства. При цьому самовиховання дитини повинно відбуватися з урахуванням особливостей її життєдіяльності в сімейному, соціальному середовищі, діяльності, де відбувається пізнання і оволодіння нею суспільних норм і цінностей, які закладені у авторських концептах.

Здійснене дослідження психолого-педагогічної спадщини Г. А. Лінднера крізь призму осмислення процесу виховання та самовиховання дитини не претендує на цілісний, всебічний аналіз зазначеної проблеми і не вичерпує усіх її аспектів. Перспективою майбутніх наукових розвідок є проектування програм, які стосуються вікових особливостей самовиховання, методики вивчення особистісних якостей та емоційно-вольових процесів, визначених межами наукової спадщини Г. А. Лінднера.

Список використаних джерел:

1. *Зомбарт В. Социология / В. Зомбарт ; [пер. с нем. И. Д. Маркусона]. – 2-е изд., стер. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 139 с.*
2. *Lindner G. A. Culturgemäßheit der Erziehung. In: Encyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde / G. A. Lindner // a. a. O. – 176 S.*
3. *Lindner G. A. Encyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde / G. A. Lindner. – Wien – Leipzig, 1891. – 851 S.*
4. *Lindner G. A. «Ideen zur Psychologic der Gesellschaft als Grundlage der Sozialwissenschaft» / G. A. Lindner. – Wien, 1871. – S. 203–214.*
5. *Mačak J. Socialně pedagogicky odkaz G. A. Lindnera / J. Mačak. – Univezita Tomáše Bati ve Zlìné, 2011. – 62 s.*
6. *Šalanda B. Lindnerovy sociálnì psychologické úvahy / B. Šalanda. – Scientific papers of the university o. Pardubice, 2000. – № 6. – S. 329–333.*